

ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΣ, ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

ΥΠΟ

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΙΔΟΥ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΧΑΛΚΗΣ

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Πρὸς τὸ συνεχῶς ὀγκούμενον ἐν ταῖς τάξεσι τοῦ συγχρόνου Οἰκουμενισμοῦ ἐνδιαφέρον διὰ τὸ ἐπίμαχον καὶ δυσεπίλυτον καθ' ἑαυτὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἀνάλογος τυγχάνει καὶ ἡ δедικαιολογημένη ἐκ τοῦ ζητήματος τούτου ἀνησυχία τῶν ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν.

Ἐκάστη τούτων, θιγομένη ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐκ τοῦ διεξαγομένου ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ κλίματος καὶ τῆς δικαιοδοσίας αὐτῆς προσηλυτισμοῦ ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, ἢ καὶ διαπιστούσα ἀπλῶς τὴν δημιουργουμένην ἐκασταχοῦ «ἐντασιν» ἐκ τῆς προσηλυτιστικῆς τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων διαθέσεως καὶ ἐνεργείας, καὶ σταθμίζουσα τὸν ἐκ ταύτης προκαλούμενον σκανδαλισμὸν τῶν συνειδήσεων, ἐνδιαφερομένη δ' ὡς εἰκὸς καὶ διὰ τὴν περαιτέρω ἀνέλιξιν τῶν οἰκουμενιστικῶν σχέσεων, ὅσον καὶ διὰ τὴν καθόλου ἐν τῷ μέλλοντι συμμετοχὴν καὶ συνεργασίαν τοῦ Ὁρθοδόξου κόσμου ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, δικαίως συγκεντροῖ τὸ ἑαυτῆς ἐνδιαφέρον ἐπὶ τῶν σημειουμένων νέων ἐκάστοτε ἐξελίξεων περὶ τὸ θέμα τοῦτο τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Καὶ τοῦτο διότι ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία εἰλικρινῶς ἐπιθυμεῖ, ὅπως μὴ σημειῶνται περὶ τὸ θέμα τοῦτο κινήσεις, αἵτινες θὰ ἠδύναντο ἐκ τῶν ὑστέρων νὰ περιπλέξωσι τὰς καθόλου διαχριστιανικὰς σχέσεις καὶ νὰ καταστήσωσι δυσκολωτέραν πᾶσαν περαιτέρω οἰκουμενιστικὴν ἐπαφὴν καὶ συνεργασίαν, τοῦθ' ὅπερ θὰ ἀπέβαινεν εἰς βάρος τῆς κοινῆς ὑποθέσεως τῆς ἀλληλογνωριμίας καὶ συναντήσεως τῶν ἀφισταμένων ἀπ' ἀλλήλων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν.

Τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ εἶναι σήμερον, εἰ πέρ ποτε καὶ ἄλλοτε ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν περισσότερον πολυπλόκων καὶ ἀκανθωδῶν. Εἶναι πρωτίστως θέμα εὐρύτατον. Διὸ καὶ δὲν θὰ ἦτο ὀρθὸν νὰ λεχθῆ, ὅτι τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἀπασχολεῖ τοῦτο μονομερῶς, ὡς θέμα ἐντὸς τοῦ συγχρόνου Οἰκουμενισμοῦ μόνον ἐμφανιζόμενον ἢ ἀντιμετωπιζόμενον, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον καὶ ὡς θέμα εὐρυτέρων καὶ ἱστορικωτέρων αὐτὸ τοῦτο «ἐμπλοκῶν». Τοῦτο δέον νὰ ὁμολογηθῆ εἰλικρινῶς.

Ὁ Προσηλυτισμὸς, ὡς συγκεκριμένη ἱστορικὴ μορφή ἀπ' εὐθείας ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ διεισδύσεως τοῦ Λατινικοῦ ἢ Ρωμαιοκαθολικοῦ κόσμου, τοῦ

καταναλωθέντος, ὡς γνωστόν, διὰ μέσου μακρῶν αἰώνων, εἰς ἄγονον καὶ προκλητικὴν διὰ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολὴν προσηλυτιστικὴν δρᾶσιν· ὁ Προσηλυτισμός, ὡς Οὐνία, δρᾶσασι εἰς μακρὰν σειρὰν θλιβερῶν ἐν ὅλη τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολῇ γεγονότων, προκαλεσάντων καὶ προκαλούντων ἔτι τὴν πικρίαν τοῦ Ὁρθοδόξου κόσμου· ὁ Προσηλυτισμός, ὡς πολὺπλευρος διεισδυτικὴ προσπάθεια τῶν γνωστοτέρων Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν τῆς Δύσεως καὶ τοῦ Νέου Κόσμου, ἐν τε τῷ ἐγγὺς παρελθόντι καὶ ἐν αὐτῷ τῷ παρόντι, ὑπὸ μίαν ἀδιάκοπον σειρὰν μεμονωμένων ὄσων καὶ γενικωτέρων προσηλυτιστικῶν ἐνεργειῶν· ὁ Προσηλυτισμός προσέτι, ὡς ἀποσυνθετικὴ τῆς Ὁρθοδόξου κοινωνίας τάσις ὠρισμένων παρα-χριστιανικῶν ρευμάτων, ὑπόπτου προελεύσεως καὶ θολῶν οἰκονομικῶν πηγῶν καὶ πόρων, ὡς συμβαίνει μὲ τὰς περιπτώσεις τῶν Χιλιαστῶν ἢ Μαρτύρων τοῦ Ἰεχωβά λεγομένων ἢ ἄλλων παρεμφερῶν κινήσεων· ὁ Προσηλυτισμός ὑπὸ τὴν ποικιλίαν τῶν μορφῶν τούτων, μὲ βαθείας τὰς ρίζας ἐν τῷ παρελθόντι καὶ μὲ βλέψεις καὶ διεκδικήσεις οὐ τὰς τυχοῦσας ἐπὶ τοῦ μέλλοντος, ἀποτελεῖ ἀναμφιβόλως εὐρυτάτην ὄσον καὶ θλιβερὰν πραγματικότητα τῆς σήμερον ἐν τῷ καὶ ἄλλως διαμελισμένῳ Χριστιανικῷ ἡμῶν κόσμῳ.

Πάντως δέον εὐθύς ἐξ ἀρχῆς νὰ τονισθῇ, ὅτι ἡ παρούσα μελέτη δὲν θὰ ἀσχοληθῇ εἰδικῶς μὲ ὅλας τὰς πολυπλεύρους ταύτας πτυχὰς τοῦ προβλήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ. Δὲν θὰ περιγραφῇ κυρίως περὶ τὰς γνωστὰς ἱστορικὰς ἀνεπίξεις τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ὅσαι κατὰ καιροὺς ἀπησχόλησαν τὰς Ἐκκλησίας καθόλου καὶ τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολὴν εἰδικώτερον, οὐδὲ θὰ θελήσῃ νὰ συνθέσῃ ἱεραμιάδας ἐπὶ ὅλων ἐκείνων τῶν θλιβερῶν σελίδων τοῦ παρελθόντος, ὅσαι ἀναγράφουσι τὰ γεγονότα, τὰ πλήξαντα ἢ καὶ πλήττοντα ἔτι τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολήν, εἴτε ἀπὸ Ρωμαιοκαθολικῆς εἴτε ἀπὸ Προτεσταντικῆς πλευρᾶς, ἐπὶ σειρὰν αἰώνων τώρα, ἀπὸ τῆς ἀλώσεως καὶ ἐξῆς. Τοιαύτη μελέτη μακρᾶς ἱστορικῆς πνοῆς καὶ προοπτικῆς ἤθελεν ὀδηγήσῃ ἀσφαλῶς τὴν παρούσαν ἐργασίαν ἡμῶν πολὺ μακρὰν. Ἄλλωστε συγγραφεῖς γνωστοὶ ἐν τῇ χορείᾳ τῶν ἐκπροσώπων τῆς ξένης καὶ ἑλληνικῆς βιβλιογραφίας, ὡς οἱ J. Wenger, I. Reinke, K. Beth καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ξένων, καὶ ὡς οἱ Κωνσταντῖνος ὁ Οἰκονόμος, Ν. Ἀμβράζης, Μ. Χαμουδόπουλος, Π. Δουληγέρης καὶ ἄλλοι, μάλιστα δὲ ὁ ἀειμνηστος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Παπαδόπουλος καὶ ὁ Καθηγητὴς κ. Ἰωάννης Καρμίρης ἐκ τῶν ἡμετέρων, εἰς εἰδικὰς μονογραφίας ἢ εἰς γενικῆς ἱστορίας συγγράμματα αὐτῶν, ἐπαρκῶς περὶ τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐνδιέτριψαν¹. Οἱ δύο τελευταῖοι μάλιστα, εἰς τὰ ἔργα αὐτῶν «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ὁ πρῶτος, καὶ «Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός» ὁ δεύτερος, εὐρύτατα καὶ διὰ γλώσσης καυστικῆς πολλάκις, καὶ τὰς ἱστορικὰς φάσεις τοῦ

1. Ἴδε γενικὴν καὶ πληρεστέραν περὶ τοῦ θέματος βιβλιογραφίαν ἐν τοῖς κατωτέρω, σελ. 523 κ. ἐξ.

Προσηλυτισμοῦ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ὁρθοδόξῳ Ἀνατολῇ ἐπαρκῶς ἀνέλυσαν καὶ διεξεγράφησαν—μέχρι καὶ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ παρόντος αἰῶνος—ἀλλὰ καὶ τὴν σοβαρότητα τοῦ προβλήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐπεσήμαναν διὰ τε τὴν Ὁρθοδοξίαν καὶ τὸν διαχριστιανικὸν κόσμον καθόλου. Διὸ καὶ δὲν ἀποτελεῖ ὑπερβολὴν ἐὼν εἰπωμεν, ὅτι καὶ θὰ παρεῖλκεν ἴσως σήμερον εὐρύτερα τις ἀπὸ ἱστορικῆς πλευρᾶς ἐξέτασις τοῦ θέματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ παρ' ἡμῖν. Ἀντιθέτως, ἐκεῖνο ὅπερ ἀπαιτεῖται σήμερον εἶναι ἢ ἀπὸ θεολογικωτέρας προοπτικῆς ἐξέτασις τοῦ ζητήματος καὶ δὴ ἐντὸς τῶν πλαισίων τῶν οἰκουμενιστικῶν λεγομένων προσπαθειῶν καὶ τῆς οἰκουμενιστικῆς συσκέψεως τῶν τελευταίων τούτων δεκαετηρίδων.

Περιχαράττοντες εἰσαγωγικῶς ἐνταῦθα σαφῆ τὰ ὄρια τῆς παρουσίης ἐργασίας ἡμῶν λέγομεν, ὅτι ὅ,τι ἐνδιαφέρει ἡμᾶς ὧδε εἶναι ὁ Προσηλυτισμὸς ὡς σύγχρονος πραγματικότης ἐντὸς τοῦ διαμεμελισμένου Χριστιανισμοῦ, τοῦ ἀναζητοῦντος, ὡς γνωστόν, ἐντὸς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, καὶ δὴ περισσότερον συγκεκριμένως ἐντὸς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, τὴν λύσιν καὶ ἄλλων μὲν δυσεπιλύτων προβλημάτων αὐτοῦ, ἅμα δὲ καὶ τὴν τοῦ ζητήματος τούτου τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ὡς προβλήματος θεολογικοῦ ἅμα καὶ πρακτικοῦ, ὡς θέματος ἀρχῆς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, ὅσον καὶ ὡς θέματος διεκκλησιαστικῆς τακτικῆς καὶ ἀμοιβαίων σχέσεων.

Ὅθεν τὰ διαγραφέντα κατὰ καιροὺς καὶ διαγραφόμενα νῦν περὶ τὸ θέμα τοῦτο τοῦ Προσηλυτισμοῦ ρεύματα ἐντὸς τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως, καὶ εἰδικώτερον ἐντὸς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ αἱ σὺν τούτοις διατυπούμεναι ἰδέαι καὶ θεολογικαὶ ἀντιλήψεις καὶ ἐκδοχαί, ἀποτελοῦσι τὸ κύριον ἀντικείμενον μελέτης ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ. Ἄς ὁμολογηθῇ δὲ εἰλικρινῶς, ὅτι ἢ ἐντὸς τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἰδίως ἀναπτυχθεῖσα καὶ ἀναπτυσσομένη κίνησις περὶ τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ καὶ ἢ ἐκδηλὸς ὁμολογουμένως ἐπιθυμία τῶν Οἰκουμενιστικῶν κύκλων, ὅπως δοθῇ λύσις τις εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο, ἐνδιαφέρουσι μεγάλως τὸν Ὁρθόδοξον κόσμον καὶ τὴν θεολογικὴν αὐτοῦ σκέψιν.

Οἴκοθεν ἐννοεῖται, ὅτι τὸ περὶ τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐνδιαφέρον τῶν ἐπὶ μέρους Ὁρθοδόξων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν ποικίλλει ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς προσηλυτιστικῆς ἐνεργείας, ἣν ὑφίσταται ἐκάστη ἐξ αὐτῶν ἀπὸ μέρους τῶν διεξαγουσῶν τὸν Προσηλυτισμὸν ἑτεροδόξων Ὁμολογιῶν. Καὶ ἐπομένως καὶ ἢ «Ὁρθόδοξος θέσις» ἐπὶ τοῦ ὅλου ζητήματος διαφέρει κατὰ τόπους. Ἄλλωστε δὲν πρέπει νὰ λησμονηθῇ, ὅτι ἐλλείπουσιν, ἔν γε τῷ παρόντι, σαφεῖς πληροφορίαι ἐκ τῶν περισσοτέρων ἐκ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν ἐπὶ τοῦ θέματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἐλάχιστα δ' εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς ἐκτὸς τῆς ἑλληνικῆς ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὀρθοδόξου βιβλιογραφίας. Ὅ,τι διεξοδικώτερον καθίσταται γνωστόν παρ' ἡμῖν, καὶ παρακολουθεῖται ἐπακριβῶς καὶ ἀναγράφεται ἐν τῇ τρεχούσῃ περὶ τὸ θέμα

τοῦτο φιλολογία παρ' ἡμῖν, εἶναι τὰ ἐν Ἑλλάδι γεγονότα, ἔνθα διενεργεῖται ὁ γνωστός προσηλυτισμὸς ὑπὸ τῶν «Ἑλλήνων Εὐαγγελικῶν» λεγομένων κυρίως, ἢ καὶ ὑπὸ ἄλλων τινῶν Προτεσταντικῶν Ὁμολογιῶν καὶ Παραφναδῶν, (ἐκ παραλλήλου, ὡς εἰκός, καὶ πρὸς τὰς ἀπὸ Ρωμαιοκαθολικῆς πλευρᾶς προσηλυτιστικὰς ἐνεργείας), ὡς ἐπίσης καὶ αἱ γνωσταὶ ἐκ τῆς δράσεως ταύτης προστριβαὶ μεταξὺ τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας ἐν Ἑλλάδι καὶ τῶν Προτεσταντῶν τούτων, προστριβαὶ αἰτινες καὶ τὴν μορφήν ταραχῶν ἀνεπιθυμητῶν προσέλαβον, δὲ καὶ κατηγγέλθησαν, οὐχὶ πάντως ἀπαξ, καὶ ἤχησαν ἐπισήμως ἐνώπιον τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἐπὶ πλεόν λειτουργεῖ σήμερον διὰ τὰς Ὁρθοδόξους Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας, ἰδιαίτατα δὲ διὰ τὴν πολλὰ παθοῦσαν ἐκ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος, ἰδιαίτερος εὐρὺς μηχανισμὸς οικονομικῆς ἐνισχύσεως ὑπὸ τὴν πνοὴν καὶ κατεύθυνσιν τοῦ Τμήματος Διεκκλησιαστικῆς Βοηθείας τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν, ὅστις, σὺν τοῖς ὁμολογουμένως ἀνυπολογίστοις ὕλικοις ἀγαθοῖς ὑπὲρ τῆς Ὁρθοδόξου Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, διανοίγει πῶς τὴν ὁδὸν πρὸς πιθανὰς παρεξηγήσεις περὶ οἰασθήτινος τυχὸν παρεισφρήσεως τοῦ πνεύματος καὶ τῆς διαθέσεως πρὸς διεξαγωγὴν προσηλυτισμοῦ παρ' ἑτεροδόξων, θεωρούντων συμφέρον δι' ἑαυτούς, ὅπως εἰσχωρήσωσιν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἑλληνικὴν γῆν. Πάντα ταῦτα δικαιολογοῦσι, νομίζομεν, τὴν προτίμησιν ἡμῶν, ὅπως περιορίσωμεν τὴν μελέτην τοῦ θέματος ἡμῶν εἰς μόνην τὴν ἀμεσώτερον πρὸς ἡμᾶς συνδεομένην Ὁρθόδοξον πλευράν.

Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ὑπὲρ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν συγκεκριμένην προσηλυτιστικὴν δρᾶσιν τῶν ἑτεροδόξων καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς σήμευμένης ἐκάστοτε καὶ ἐκασταχοῦ ἐντάξεως καὶ ἀντιδράσεως ἐκ τοῦ διεξαγομένου Προσηλυτισμοῦ, ὑπάρχει, ὡς εἰκός, ὄρισμένη τις θεολογικὴ περὶ Προσηλυτισμοῦ ἀντίληψις καὶ διδασκαλία ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ, καὶ ταύτην ἀκριβῶς περᾶται ἵνα διαζωγραφησῆ ἢ παροῦσι μελέτη, ἀντιμετωπίζουσα τὸ περὶ Προσηλυτισμοῦ θέμα ἐν ἀπ' εὐθείας ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὰς νεωτέρας ἐντὸς τοῦ συγχρόνου Οἰκουμενισμοῦ ἐξελίξεις τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς θεολογικῆς τῶν ἑτεροδόξων ἐπιχειρηματολογίας, παρακολουθοῦσα ἰδίως τὰς γνώμας καὶ ἀντιλήψεις, τὰς διατυπωθεῖσας κατὰ καιροὺς ἐν τῷ Παγκοσμίῳ Συμβουλίῳ τῶν Ἐκκλησιῶν, μάλιστα δὲ καὶ κυρίως ἐν τῇ περιφῆμῳ περὶ Προσηλυτισμοῦ Εκθέσει, τῇ συνταχθείσῃ ὑπὸ τῆς Μικτῆς Εἰδικῆς Θεολογικῆς Ἐπιτροπῆς περὶ Προσηλυτισμοῦ καὶ φερούσῃ τὸν χαρακτηριστικὸν τίτλον «Χριστιανικὴ Μαρτυρία, Προσηλυτισμὸς καὶ Θρησκευτικὴ Ἐλευθερία ἐν τῷ πλαισίῳ τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν»². Νομί-

2. Ὁ πλήρης τίτλος τῆς Ἐκθέσεως ἔχει οὕτω: «Christian Witness, Proselytism and Religious Liberty in the setting of the World Council of Churches. A provisional Report submitted to the member Churches for their considera-

ζομεν ὅτι διὰ τῆς ἐπιτοπίσεως τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς μελέτης ἡμῶν ταύτης εἰς τὴν ὀκουμενιστικὴν ὄψιν τοῦ ὅλου θέματος παρέχεται ἡ δυνατότης, ὅπως μελετηθῆ τὸ ἐπίμαχον τοῦτο ζήτημα ὑπὸ τὴν μᾶλλον πολὺπλοκον σήμερον, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως ἐνδιαφέρουσαν τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν πλευρᾶν αὐτοῦ καὶ ὄψιν.

Ἐν γνώσει ὅθεν τοῦ ἐνδιαφέροντος τούτου, ὅπερ παρουσιάζει διὰ τὴν ἡμετέραν Ἐκκλησίαν, καὶ τῆς σπουδαιότητος, ἣν κέκτηται τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ, προτιθέμεθα ἵνα ἐξετάσωμεν τὸ ζήτημα ὡδε ὑπὸ τὴν διπλὴν αὐτοῦ προοπτικὴν, καὶ δὴ τοῦτο μὲν ὑπὸ τὴν ἐντὸς τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἱστορικὴν ἐμφάνισιν καὶ ἐξέλιξιν αὐτοῦ, τοῦτο δὲ ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν θεολογικὴν κίτοψιν αὐτοῦ. Θέλγμεν δὲ ἐξετάσῃ, κατὰ ταῦτα, ἐν τοῖς ἐφεξῆς τὰ ἐπόμενα κατὰ σειρᾶν σημεῖα: 1) τὴν ἐντὸς τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἱστορίαν τοῦ ζητήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ, 2) τὸ Κείμενον τῆς Ἐκθέσεως τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν περὶ Προσηλυτισμοῦ ἐν εὐρύτερῃ πῶς ἀναλύσει, 3) τὰς ἐπὶ τοῦ Κειμένου τούτου παρατηρήσεις καὶ τὰ σχόλια ἡμῶν, 4) τὴν περὶ Προσηλυτισμοῦ ἐν χρήσει ἡθολογίαν ἀπὸ τε οἰκουμενιστικῆς καὶ ὀρθοδόξου πλευρᾶς καὶ τὰς ἐκ ταύτης; θεολογικὰς διὰ τὸ ζήτημα συνεπειὰς, 5) τὰς ἐπὶ θεολογικωτέρου πεδίου προϋποθέσεις τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἐφ' ὧν στηρίζεται σήμερον, ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἡ ὑπὲρ τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐκροδόξος ἐπιχειρηματολογία, 6) τοὺς χαρακτῆρας τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ὅσοι καθιστῶσιν αὐτὸν σύστημα ὑποπίον καθ' ἑαυτὸ καὶ ἐνέργειαν διεκκλησιαστικὴν ἀπόβλητον, 7) τελευταῖον δὲ τὴν ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς δυνατὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ζητήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ.

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΣΗΛΥΤΙΣΜΟΥ ΕΝΤΟΣ ΤΗΣ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Ὡς γνωστόν, τὸ πρόβλημα τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν τοῦλάχιστον ἔννοιαν αὐτοῦ, εἶναι τόσον ἀρχαῖον ὅσον καὶ τὸ εὐαγγελικὸν ἔργον τῆς Ἐκκλησίας. Εἰς ἐκάστην ἐποχὴν τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας τὸ θέμα τοῦ «εὐαγγελίζεσθαι» ἐντὸς ὀρισμένων τινῶν πλαισίων, φυλετικῶν, γεωγραφικῶν, ἐθνικῶν, γλωσσικῶν καὶ ἄλλων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τοῦ προσεταιριζέσθαι τὰ μέλη ἐτέρας τινὸς θρησκευτικῆς ὀμάδος ἢ παρατάξεως, ἀπετέλεσε πάντοτε ἀφορομὴν διαφορᾶς γνώμῶν ἐντὸς τῶν κόλπων τῆς Ἐκκλησίας

tion». Ἴδε ταύτην ἐν «World Council of Churches. Minutes and Reports of the Ninth Meeting of the Central Committee, Galyatetö, Hungary, July 28 - August 5, 1956, pp. 79/84. Πρβλ. καὶ Ecumenical Review, 9 (1956) pp. 48/56. Ἡ Ἐκθεσις αὕτη, ὡς γνωστόν, ὑπεβλήθη καὶ συνεζητήθη κατ' Ἀγούστον τοῦ παρελθόντος ἔτους 1956, εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Π. Σ. Ε., ἐν τῇ Συνελεύσει ταύτης ἐν Galyatetö τῆς Οὐγγαρίας, παρεπέμφθη δὲ ἤδη τοῖς ἀρμοδίοις πρὸς συζητήσεις καὶ γνωμάτευσιν.

καὶ αἰτίαν διεκκλησιαστικῶν προστριβῶν καὶ ἀντεγκλήσεων, ὡς ἐπιμελῶς ἀνέγραψεν ἡ ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας, καὶ δὴ οὐχὶ ἡ τῶν τελευταίων μόνον αἰώνων, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ τῶν ἀρχαίων χρόνων τῆς Ἐκκλησίας, καθ' οὗς ἀνάλογοι προστριβαὶ καὶ συγκρούσεις δὲν ἦσαν πάντως οὔτε ἄγνωστοι οὔτε ὀλίγαι.

Ἐν τούτῳ δέον νὰ ὁμολογηθῆ, ὅτι τὸ θέμα τοῦ κυρίως Προσηλυτισμοῦ, ὑπὸ στενωτέραν ἔννοιαν, ὡς νοεῖται σήμερον, ἐνεφανίσθη ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας ἀφ' ἧς ἐποχῆς τὸ ἔργον τοῦ εὐαγγελίζεσθαι προέλαβε τοὺς χαρακτηριστικὰς «κατακτητικῆς ἐξορμήσεως» ἐναντίον καθεστηκυῶν πλέον Ἐκκλησιῶν καὶ Χριστιανικῶν ὀλοτήτων, ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς διασπάσεως τῆς ἐνότητος τῶν μελῶν αὐτῶν καὶ τοῦ σφετερισμοῦ, οὕτως εἰπεῖν, τῶν πιστῶν αὐτῶν, χρησιμοποιοιμένων πρὸς τοῦτο μεθόδων καὶ μέσων, ἅτινα καθιστῶσι τὸ ἀπλοῦν ἔργον τοῦ εὐαγγελίζεσθαι καὶ τῆς «Χριστιανικῆς Μαρτυρίας» — ἵνα χρησιμοποιοῦμεν ἔκφρα ἰν προσφιλῆ τῇ οἰκουμενιστικῇ γλώσσῃ τῆς σήμερον — σύστημα ἐπιθετικόν, ὑποπτον, καιροσκόπον, ἀλλὰ καὶ ἀποσυνθετικὸν ἅμα τῆς ἐνότητος τῆς ἀντιθέτου παρατάξεως, διαστρεβλουμένου οὕτως οἰκτρῶς τοῦ πρώτου καὶ κυρίου χαρακτηριστικοῦ τοῦ Εὐαγγελικοῦ ἔργου τῆς Ἐκκλησίας, ὅπερ συνίσταται εἰς τὸ προσάγειν καθηκόντως τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀποκεκαλυμμένου λόγου καὶ τῆς σωτηρίας πρὸς τοὺς μῆπω ἀκροσαμένους τῆς φωνῆς τοῦ Κυρίου.

Οἱ αἰῶνες Δ' καὶ Ε' — ἵνα μὴ ἀναφέρωμεν καὶ περιπτώσεις ἐκ τῆς προκωνσταντινείου ἐποχῆς—σὺν ταῖς πρώταις χριστολογικαῖς καὶ τριαδολογικαῖς εὐρύτερον διενέξῃσι, εἰσήγαγον ἐντονώτερον καὶ τὸν χαρακτήρα τῶν φυλετικῶν διακρίσεων ἐν ταῖς πρὸς ἀλλήλας σχέσεσι τῶν κατὰ τόπους Ἐκκλησιῶν, ὕψωσαν δ' ἅμα καὶ διαχωριστικὰ τὰ τεῖχη τῶν ὁρίων δικαιοδοσίας καὶ κλίματος μεταξὺ τῶν καὶ τῶν φιλικωτέρων ἔτι πρὸς ἀλλήλας Ἐκκλησιῶν, ὡς συνέβη δι' ὅλων ἐκείνων τῶν Κανόνων τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων, ἀπὸ τῆς Α' μέχρι τῆς Δ' ἐν Χαλκηδόνι, οἵτινες καθώριζον τὰ ὅρια δικαιοδοσίας ἐκάστης Ἐκκλησίας. Πάντα ταῦτα καθίστων πολυπλοκωτέρας τὰς ἐν τῷ πεδίῳ τοῦ εὐαγγελιστικοῦ ἔργου ἐπαφὰς τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἐδημιούργουν συχνότερα τὰ «κρούσματα» ἐπεμβάσεων μεταξὺ τούτων. Προσέτι καὶ οἱ λοιποὶ ἀπολόγως αἰῶνες ἐπέθεσαν αἰῶνες ἐντόνου φυλετικῆς διακρίσεως ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἰδίως, ἀπὸ τῆς Γεωργίας καὶ τῆς Ἀρμενίας μέχρι τῆς Αἰθιοπίας καὶ τῶν ἀπωτέρων μερῶν τῆς Ἀφρικανικῆς γῆς ἢ τῶν Νοτίων μερῶν τῆς Ἀσιατικῆς Ἠπείρου. Τελικῶς δὲ οἱ αἰῶνες Θ', Ι' καὶ ἐφεξῆς, εἶδον, ὡς γνωστόν, τὴν Ἀνατολὴν καὶ τὴν Δύσιν συγκρουομένας ἐπὶ ζητημάτων ὡς τὸ Ἰλλυρικὸν καὶ ἄλλα, ἢ ὡς τὸ ζήτημα τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν κατοίκων τῶν βορειοτέρων μερῶν τοῦ Αἴμου καὶ τῶν Σλαύων κλπ., ἅτινα ἦσαν ζητήματα μὴ δυνάμενα νὰ θεωρηθῶσιν ἄμοιρα προσηλυτιστικῆς χροιάς. Κατὰ ταῦτα, ἐκάστη ἐποχὴ, ἐν πλείσταις ἐκ τῶν περιοχῶν τοῦ παγιοθέντος

Χριστιανισμοῦ, συνεκλονίσθησαν οὐχὶ πάντως ὀλίγον ἐκ τοῦ πολυπλόκου τούτου θέματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ, ὅπερ ἀσφαλῶς δὲν ἐπέπρωτο νὰ γνωρίση οἰανδήτινα ὑφῆσιν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους αἰῶνας, καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ δοριστικοῦ σχίσματος μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα καὶ ἑξῆς, μέχρι τῆς ἀλώσεως, καὶ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς Προτεσταντικῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ ἐπέκεινα, μέχρι καὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν, διότι πασῶν τῶν γεφυρῶν μεταξὺ τοῦ καὶ ἐπισήμως διαμελισθέντος Χριστιανισμοῦ διακοπεισῶν καὶ τῶν κατακτητικῶν βλέψεων καὶ ἐπιδιώξεων τῆς Λατινικῆς ὅσον καὶ τῆς Προτεσταντικῆς Δύσεως συνεχῶς αὐξηθεισῶν ἐν τῇ ροῇ τοῦ χρόνου, ὁ Προσηλυτισμὸς καθίστατο τὸ τρέχον ζήτημα ἐκάστης ἐποχῆς καὶ τὸ μᾶλλον δυσεπίλυτον θέμα ἐν ταῖς διομολογιακαῖς καὶ διεκκλησιαστικαῖς σχέσεσι τοῦ Χριστιανισμοῦ καθόλου.

Ὡς αἰμάσσον πάντες πρόβλημα μεταξὺ τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἀνατολῆς καὶ τῆς Λατινικῆς Δύσεως,³ καὶ ὡς ἐπίμαχον θέμα συζητήσεων καὶ

3. Ἐνταῦθα παρέχομεν μέρος μόνον ἐκ τῆς εὐρυτάτης περὶ τὸ θέμα τοῦ Λατινικοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Προσηλυτισμοῦ βιβλιογραφίας, σημειῶντες, ὅτι θὰ ἦτο καὶ τεχνικῶς ἀδύνατον νὰ ἐπεκταθῶμεν περισσότερον ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἐν τῇ ἐργασίᾳ αὐτῇ, ἄλλους σκοποὺς ταξάσῃ εἰς ἑαυτήν. Οὕτως ἴδε Κωνσταντίνου Α', Πατριάρχου ΚΠόλεως, Συνοπτικὴ διατριβὴ περὶ τοῦ πότε, πῶς καὶ ποίῳ τρόπῳ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ἤρξαντο ἀποστέλλειν οἱ Πάπαι τοὺς Μισσιοναροὺς εἰς τὴν Ἀνατολὴν πρὸς διάδοσιν τῆς Παπικῆς λύμης, ἐν Ἑλλάσσοις Συγγραφαί (ΚΠολις, 1866), σελ. 169 - 177, Legrand E., Relation de l'établissement de la Compagnie de Jesus en Levant (Paris 1869) passim., A. X, Πεντηκονταετηρίδος τῆς συνενώσεως τῶν ἐν τῇ Νοτιοδυτικῇ Ρωσίᾳ Οὐνιτῶν μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἢ τὰ τελευταῖα ἐν Ρωσίᾳ σπέρματα τοῦ Οὐνισμοῦ, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ, 9 (1889), σελ. 276 - 278, Γεδεών Μ. Ι., Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῶν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν σχέσεων, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ, 8 (1888) σελ. 330 - 332, 338 - 340, 345 - 348 καὶ 9 (1889) σελ. 139 - 140, 148 - 152, 175 - 176, 236 - 240, Ἰδίου, Κανονικαὶ Διατάξεις, τόμ. Β', (ΚΠολις, 1889), ἐνθα αἱ πολλαὶ καὶ ἄλλεπάλληλοι περὶ Προσηλυτισμοῦ Ἐγκύκλιοι τῶν Οἰκουμενικῶν Πατριαρχῶν τῶν τελευταίων αἰῶνων, Βελούδου Ι., Περὶ τῆς ἐν Ἐνετιᾷ ἑλληνικῆς παροικίας (Βενετία 1872) passim., Ζερλέντη, Ἡ ἐν Πελοποννήσῳ Ἐκκλησία ἐπὶ Ἐνετῶν (Ἀθῆναι 1921), Ἰδίου, Ἱστορικαὶ ἐρευναι περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῶν Νήσων (Ἐρμούπολις 1922), Θέμελη Τ., Ἀνὰ τὰ προσκυνήματα (Ἱεροσόλυμα 1920) σελ. 55 κ. ἑξ., Ἀάμπρου Σπυρ., Σελίδες ἐκ τῆς Ἱστορίας τοῦ ἔν Οὐγγαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ (Ἀθῆναι 1912), Ι. Μ., Ὁ περὶ τὰ πανάγια Προσκυνήματα ἀγῶν ὑπὸ τῇ Τουρκικῇ ἐξουσίᾳ (1517 - 1917), Ἐπίτομος Ἱστορικὴ ἐκθεσις μετ' ἀνασκοπήσεως τῆς προηγουμένης τῶν Προσκυνημάτων Ἱστορίας ἐν Νέα Σιῶν 18 (1923) σελ. 644 - 669, 746 - 754 καὶ 19 (1924) σελ. 3 - 47, Παλαμᾶ Γρηγ., Ἡ Ἐκκλησία Ἱεροσολύμων κατὰ τοὺς τέσσαρας τελευταίους αἰῶνας (Ἀθῆναι 1900), Παπαδοπούλου Χρυσ., Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας Ἱεροσολύμων (Ἱεροσόλυμα — Ἀλεξάνδρεια 1910), Ἰδίου, Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', (Ἀθῆναι 1920), Ἰδίου, Οἱ Πατριάρχαι Ἱεροσολύμων ὡς πνευματικοὶ χειραγωγοὶ τῆς Ρωσσίας (Ἱεροσόλυμα 1907) καὶ κυρίως Ἰδίου, Πρῶται σχέσεις

ἀντεκλήσεων καὶ διαπραγματεύσεων μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Προτεσταντῶν, μετὰ δεδικαιολογημένων παραπόνων καὶ καταγγελιῶν ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς, συναντῶμεν τὸ πρόβλημα τοῦ Προσηλυτισμοῦ εἰς τὰς πρώτας συγκεκριμένας ἀπὸ τοῦ ΙΣΤ' αἰῶνος καὶ ἐξῆς ἐπαφὰς τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὴν Προτεσταντικὴν Δύσιν καὶ τἀνάπαλιν⁴. Ὡς πικρὰν δὲ κληρονομίαν τῶν δια-

Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων (Ἱεροσόλυμα 1908) καὶ Ἰδίου, Σχέσεις Ὁρθοδόξων καὶ Λατίνων κατὰ τὸν ΙΣΤ' αἰῶνα (Ἀθῆναι 1925), Παπαμιχαήλ Γρηγ., Ἀποκαλύψεις περὶ τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς ἐν τῇ Ὁρθοδόξῃ Ἑλληνικῇ Ἀνατολῇ (Ἀλεξάνδρεια 1910), σελ. 7 κ. ἐξ., Παπαγεωργίου Σπυρ., Ἱστορία τῆς ἐν Κερκύρῃ Ἐκκλησίας (Κέρκυρα 1920), Φιλοθέου, Μητρ. Νικομηδείας, Πάπα Λέοντος Π' Ἐγκυκλίου Ἐπιστολῆς Ἐλεγχος, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ, 1 (1880), σελ. 165 - 170 κ. ἐξ. ἐν συνεχείᾳ. Πρὸς. καὶ τὰς γενικωτέρους ἐνδιαφέροντος Ἱστορίας τοῦ Ὑψηλάντου, Μακρραίου, Μάθα κ. ἄλλ. καὶ ἐκ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν Βαφείδου Φιλ., Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, τόμ. Γ', Νέα Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Μέρη α' καὶ β', passim., καὶ Στεφανίδου Β., Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία (Ἀθῆναι 1948) passim.

4. Ἐκ τῆς περὶ Προτεσταντικοῦ καθόλου Προσηλυτισμοῦ βιβλιογραφίας, εὐφράτης καὶ ταύτης καθ' ἑαυτὴν, καταχωρίζομεν ἐνταῦθα, κατ' ἀλφαβητικὴν σειρὰν, τὰς ἀκολούθους ἐργασίας, ὡς περισσότερον ἀντιπροσωπευτικὰς. Οὕτως ἴδου: Ἀμβράξη Ν., Ὁ Προτεσταντισμὸς καὶ αἱ ἀσχημίαι αὐτοῦ (Ἀθῆναι 1898), Ἀνδρόυτσου Χρ., Αἱ βάσεις τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν κατὰ τὰ ἀρτιφανῆ τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Γράμματα (ΚΠ, 1905) σελ. 83 κ. ἐξ., Γαλανοῦ Μ., Αἱ πλάναι τῶν Προτεσταντῶν καὶ αἱ συκοφαντίαι τῶν ἐν Ἀνατολῇ προπαγανδῶν αὐτῶν κατὰ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας (Ἀθῆναι 1904), Γεδεῶν Μ. Ι., Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν μεταξὺ Ἐκκλησιῶν σχέσεων, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ 8 (1888) σελ. 369 - 371, 376 - 378, 384 - 386 κ. ἐξ., ἐν συνεχείᾳ, Ἰδίου, Οἱ διδάσκαλοι τοῦ Λουκάρεως, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ 9 (1889) σελ. 122 - 123, 131 - 133, 165 - 166, 181 - 184, Ἰδίου, Κανονικαὶ Διατάξεις, τόμ. Β' (ΚΠολις 1889) ἐνθα αἱ σχετικαὶ Πατριαρχικαὶ καὶ Συνοδικαὶ Ἐγκύκλιοι κατὰ τοῦ Μισιοναρισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ, ὡσαύτως καὶ διὰ τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἑλλάδος Γιαννοπούλου Σ., Συλλογὴ τῶν Ἐγκυκλίων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ἀθῆναι 1901), Δουληγέρη Π., Ὁ αἰρετικὸς Καλαποθάκης ἢ Ἐλεγχος τῶν ψευδευαγγελικῶν (Ἀθῆναι 1892), Δουβουνιώτου Κ., Οἱ Ἱεραπόστολοι ἐν Ἑλλάδι, ἐν Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, ΧΗ, 86 κ. ἐξ., Εἰσατάθισον, Μητρ. Καισαρείας, Ἐπιστολὴ Παραινετικὴ πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους τῆς κόμης Προκοπίου κατὰ τῶν Προτεσταντῶν, ἐν Ἐκκλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ 9 (1889) 173 - 175, Ζ. Π. Ρ., Ἐπιστολὴ ὑπὸ Ζ. Π. Ρ. πρὸς Π. Κ. Μ., τίς ὁ ὑποκεκρυμμένος σκοπὸς τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἱεραποστόλων τῆς Βιβλικῆς Ἐταιρείας κλπ. (Ἀθῆναι - Παρίσιοι 1836), Καραβασά Α., Αἱ πέντε προσηγηθεῖσαι ἐν Lambeth Conferences, ἐν Καινῇ Διδαχῇ 3 (1920) σελ. 63 κ. ἐξ., Καλλιάρου Μ., Οἱ δύο κληρικοὶ ἢ ἡ ἀρχαιότης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας (Ἀθῆναι 1862), Καλλιάρου Μ., Ἡ ἀνασκευὴ ἢ ἀπάντησις εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Ἰωάν. Κίγκ, ἀπευθυνθεῖσαν εἰς τὸν Ἐπίσκοπον Καρυστίας ἀπέναντι τῆς ὑπ' αὐτοῦ συνταχθείσης πραγματείας «οἱ δύο κληρικοὶ» (Ἀθῆναι 1863), Καρμίρη Ι., Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμὸς (Ἀθῆναι 1937), passim., Ἰδίου, Καθολικισμὸς καὶ Προτεσταντισμὸς ἐν τῇ σημερινῇ Γερμανίᾳ, ἐν Ἀνάπλασις 48 (1935) σελ. 226 κ. ἐξ., Ἰδίου, Πῶς δεῖ δέχεσθαι τοὺς προσιόντας τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἑτεροδόξους (Ἀθῆ-

γενομένων τούτων αἰώνων περιλαμβάνει τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ὁ ἀτυ-
 χῆς διὰ τὴν Ἐκκλησίαν ΙΘ' αἰών, ὅστις ὑπῆρξεν, ἀναμφιβόλως, αἰὼν μα-
 κρῶν καὶ συγκλονιστικῶν διὰ τὴν καθ' ἡμᾶς Ἀνατολὴν προσηλυτιστικῶν
 ἐνεργειῶν, ἰδίᾳ παρὰ τῇ ἑλληνοφώνῳ Ὁρθοδόξῳ Ἐκκλησίᾳ, ὡς καταφαίνε-
 ται καὶ ἐκ τῆς εὐθύς ἀνωτέρω ἀναγραφείσης βιβλιογραφίας. Ἦδη ἀπὸ τῆς
 ἰδρύσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, τόσον ἐντὸς τῶν συνόρων τῆς νεοπαγοῦς
 ἑλληνικῆς πολιτείας, ὅσον καὶ εὐρύτερον ἐν ὄλαις σχεδὸν ταῖς λοιπαῖς περιο-
 χαῖς καὶ ἐπαρχίαις τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν λοιπῶν
 Πατριαρχείων τῆς Ἀνατολῆς, ἤρχιζεν εὐρυτάτη καὶ συστηματικὴ δρᾶσις
 τοῦ Προτεσταντικοῦ Προσηλυτισμοῦ, ἣτις καὶ διανύσασα τὰ καὶ ἄλλως γνω-
 στὰ στάδια δεξιότητος καὶ πολυμορφίας, κατέληξεν ἐν μὲν τῇ Ἑλλάδι εἰς τὴν
 ἴδρυσιν (ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 1870 καὶ ἐξῆς, καὶ ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἀργό-
 τερον) τῆς οὕτω κληθείσης «Εὐαγγελικῆς Ἐκκλησίας», τῆς συνεχισάσης
 ἔκτοτε διαρκῶς τὴν προσηλυτιστικὴν αὐτῆς δρᾶσιν πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος,
 ἐν δὲ ταῖς περιοχαῖς τῆς Ὁρθοδόξου Ἀνατολῆς εἰς τὰς ἀνεκδιτηγῆτους πολιά-

να 1954), Λ α μ π ρ ο π ο ὄ λ ο υ Κ. καὶ Ν ι κ ο λ ὶ ο υ Χ., Μισιοναρισμός καὶ Προτε-
 σταντισμός (Σμύρνη 1836), Λ α μ π ρ ο υ Σ π., Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ ἐν Οὐγ-
 γαρίᾳ καὶ Αὐστρίᾳ Μακεδονικοῦ Ἑλληνισμοῦ (Ἀθῆναι 1912), Λ ο γ ἄ δ ο υ Ν.,
 Ἀληθοφωνήσεις μητρικαὶ πρὸς ψευδοφωνήσεις ἀντιμητρικῆς (Βενετία 1833), Λ υ-
 κ ο ὄ ρ γ ο υ Ἀ λ ε ξ., Ἐλεγχος κατὰ τοῦ Ἱεραποστόλου Ἰωάνη Κίγκ (Ἀθῆναι 1851),
 Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο υ Ο ἰ κ ο ν ὄ μ ο υ, τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, Ἐλεγχος τῆς ὑπὸ τοῦ
 Ι. Κίγκ συκοφαντίας τοῦ ἱ. Ἐπιφανίου, ἐν Τὰ σωζόμενα Ἐκκλησιαστικά Συγγράμματα,
 τόμ. Γ', σελ. 546 - 549, Ἰ δ ῖ ο υ, Ἐρμηνευτικὴ Παράφρασις τοῦ ἈΨαλμοῦ τοῦ προ-
 φήτου Δαυὶδ, ἐνθ. ἀνωτ., σελ. 279 - 304, Ἰ δ ῖ ο υ, Περί βασιτολογίας, ἐνθ. ἀνωτ.,
 σελ. 305 - 311, Ἰ δ ῖ ο υ, Ἐπίκρισις εἰς τὴν περὶ Νεοελληνικῆς Ἐκκλησίας σύντομον
 ἀπάντησιν τοῦ σοφοῦ διδασκάλου κ. Νεοφύτου Βάμβα (Ἀθῆναι 1839), Ἰ δ ῖ ο υ,
 Περί τῶν Ὁ Ἐρμηνευτῶν τῆς Παλαιᾶς Θείας Γραφῆς βιβλία τέσσαρα (Ἀθῆναι
 1844 - 49) passim., Ἰ δ ῖ ο υ, Τριακονταετηρὶς Ἐκκλησιαστικῆ, ἐν Τὰ σωζόμενα Ἐκ-
 κλησιαστικά Συγγράμματα, τόμ. ΙΓ', (Ἀθῆναι 1864) passim., Ἀνέκδοτοι Ἐπιστολαὶ
 Κωνσταντίνου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ὑπὸ Δ. Σ. Μ π α λ ἄ ν ο υ, (Ἀθῆναι
 1936), passim., Π α π α γ ε ω ρ γ ῖ ἄ δ ο υ Χ., Δηγηματικὴ συζήτησις ἢ αἱ βασικαὶ
 πλάναί τῶν Προτεσταντῶν ἐν πραγματικαῖς συζητήσεσιν ἐλεγχόμεναι (Ἀθῆναι 1936),
 Π α π α δ ο π ο ὄ λ ο υ Χ ρ ο σ., Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α' (Ἀθῆ-
 ναι 1920) passim., ἴδε καὶ τὰς ἱστορίας αὐτοῦ τῶν Πατριαρχείων Ἀλεξανδρείας
 Ἱεροσολύμων, Ἀντιοχείας, passim., Π ο υ λ η μ ἔ ν ο υ Δ., Οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ οἱ λε-
 γόμενοι Ἕλληνες Εὐαγγελικοὶ (Κέρκυρα 1932), Ρ ω μ α ν ο ὕ Κ., Ὁ Ὁρθόδοξος ἀπέναντι
 τοῦ διαμαρτυρομένου (Ἀθῆναι 1924), Σ κ α λ τ σ ο ὕ ν η Ι., Ὁ Προσηλυτισμός ἐν τῇ
 Ἀνατολῇ, ἐν «Ἀνάπλασις» 9 (1896), σελ. 81 κ.ἐξ., 145 κ.ἐξ., Χ α μ ο υ δ ο π ο ὄ λ ο υ Μ.,
 Οἱ ἐν τῇ Ἀνατολῇ Μισιονάριοι τοῦ Προτεσταντισμοῦ (ΚΠολις 1882) καὶ ἐν «Ἐκ-
 κλησιαστικῇ Ἀλήθειᾳ 1 (1880) σελ. 186 κ. ἐξ. Ἀπὸ τὴν ξένην βιβλιογραφίαν ἴδε
 κυρίως Β e t h K., Die orientalische Christenheit der Mittelmeerländer (Berlin
 1902), R e i n k e L., Der Protestantismus in Orient (Münster 1867), W e n-
 g e r J., Beiträge zur Kenntniss der gegenwärtigen Geistes und Zustandes der
 griechischen Kirche in Grieschenland und der Türkei (Berlin 1839).

κικ και βαρυτάτας εις συνεπειάς καταστάσεις, θλιβεράς και εν τῷ λέγειν ἢ και εν τῷ ἀναμιμνίσκεσθαι ἔτι ⁵.

Πάντως, ὅπως πρὸς ἂν ἦ, ἡ πειστικὴ ὡς ἐκ τοῦ διεξαγομένου προσηλυτισμοῦ ἀτμόσφαιρα, ἥτις εἶχε γενικευθῆ ἔν ὄλη τῇ καθ' ἡμᾶς Ἀνατολῇ κατὰ τὸν παρελθόντα ΙΘ' αἰῶνα, ἥτις δ' ἅμα ἀπαιτῶλει εὐρέως και ὀλόκληρον τὸν Χριστιανικὸν κόσμον τῆς Δύσεως, δὲν ἠδύνατο βεβαίως; εἰμὴ νὰ μεταβιβασθῆ καθ' ὀλόκληριαν τῷ παρόντι Κ' αἰῶνι, και δὴ και μεθ' ὄλης τῆς περὶ τὸ προσηλυτιστικὸν θέμα προβληματολογίας και μεθ' ὄλων τῶν ἀνυπερβλήτων πρακτικῶν δυσκολιῶν αὐτοῦ. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς πλευρᾶς ἦτο πλέον ἢ φυσικόν, ὅπως τὸ θέμα τοῦτο ἀποτελέσῃ πρωτεύοντος ἐνδιαφέροντος πρόβλημα και διὰ τὸν ἐν τούτῳ τῷ μεταξὺ ἐμφανισθέντα Οἰκουμινισμόν.

Ὅπως ἐνωρίτερα βλέπομεν τὸν Προσηλυτισμὸν καταλαμβάνοντα ἰδιαν θέσιν ἐν τῇ Οἰκουμινικῇ Κινήσει και ἀποτελοῦντα ἀντικείμενον μελέτης ἐντὸς αὐτῆς εἰς πάσας σχεδὸν τὰς οἰκουμινιστικὰς ἐπαφὰς και συνομιλίας, ἀπὸ τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ αἰῶνος τούτου, ἐν αἷς και συμπίπτουσι αἱ περισσότερον συγκεκριμέναι ἐκδηλώσεις τῆς Κινήσεως ⁶.

Ἀλλ' ἦτο δεδικοιολογημένη ἡ τοιαύτη ἐντὸς τῆς Οἰκουμινικῆς Κινήσεως ἀντιμετώπισις τοῦ ζητήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ ;

Εὐθὺς ἀπ' ἀρχῆς δέον νὰ λεχθῆ, ὅτι ἡ ἀντιμετώπισις και ἐξέτασις τοῦ θέματος τούτου ἐντὸς τοῦ Οἰκουμινισμοῦ, ὄλως δὲ ἰδιαίτερος ἐντὸς τοῦ Π.Σ.Ε., ἀπ' ὅτου τοῦτο, ἐν ἔτει 1948, ὀριστικῶς και ἐπισήμως ἐλάμβανεν ὑπόστασιν και σύστασιν, δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἀδικοιολόγητος, οὐδὲ τυχαία. Ἀντιθέτως. Ἡ ἀπὸ μέρους τοῦ Π.Σ.Ε. ἀνάληψις τοῦ ἔργου τῆς μελέτης και λύσεως, εἰ δυνατὸν, τοῦ ζητήματος τούτου, πρέπει νὰ θεωρηθῆ και εἶναι ἡ συνεπεστέρα ἐντὸς τῆς συγχρόνου διαρθρώσεως τῶν διεκκλησιαστικῶν σχέσεων προᾶξις, ἐπιβληθεῖσα, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν πραγμάτων και ἐκ τῆς δημιουργηθείσης ἀνάγκης, θεωρητικῆς και πρακτικῆς, και δὴ τόσον ἐξ ἐπόψεως καθαροῦς οἰκουμινιστικῆς, ὅσον και ἐξ ἐπόψεως ὀρθοδόξου σκοπιμότητος.

Και ἐξ ἐπόψεως οἰκουμινιστικῆς μὲν «ἡ μετὰ θάρρους ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος τούτου» πολλαχῶς ἐπεβάλλετο, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Γεν.

5. Ἴδε πλήρη περιγραφὴν τῶν γεγονότων τοῦ ΙΘ' αἰῶνος και ἐπέκεινα, μέχρι τῶν πρώτων δεκαετηρίδων τοῦ παρόντος αἰῶνος, παρὰ Παπαδοπούλου Χρυσ., Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τόμ. Α', (Ἀθῆναι 1920) σελ. 207 κ. ἐξ., Καρμύρη Ι., Ὅρθοδοξία και Προτεσταντισμὸς (Ἀθῆναι 1937) σελ. 277 - 310, και εἰδικώτερον Δουληγέρη Π., ὁ αἰρετικὸς Καλαποθάκης ἢ Ἐλεγχος τῶν ψευδευαγγελικῶν (Ἀθῆναι 1892) σελ. 9 κ. ἐξ.

6. Rouse R. - Neill S. C., A History of the Ecumenical Movement, 1517-1948 (London 1954) pp. 357 κ.ἐξ. Πρὸβλ. και Zander L., Ecumenism and Proselytism, ἐν Ecumenical Review 3 (1951) p. 261.

Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου Δρ. Visser't Hooft⁷, καὶ δὴ καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, μάλιστα δὲ διότι καθίστατο, ἢ καὶ καθίσταται ἤδη, προβληματική ἢ ἐντὸς τοῦ Π.Σ.Ε. συνεργασία τῶν διαφόρων ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν-Μελῶν αὐτοῦ, διὰ τὸν λόγον ὅτι ἐγείρονται οὐχὶ πάντως ὀλίγα παρεξηγήσεις καὶ δὴ καὶ ἔριδες μεταξὺ τῶν συνεργαζομένων ἐν τῷ Συμβουλίῳ Ἐκκλησιῶν. Ἄλλωστε καὶ διὰ τὸν λόγον ὅτι τὸ Συμβούλιον καθ' ἑαυτὸ οὐχὶ σπανίως κατηγορεῖτο, ἢ καὶ ἐξακολουθεῖ ἔτι κατηγορούμενον, ἐπὶ ὑποβοηθήσει καὶ δὴ καὶ ὑποκινήσει πρὸς προσηλυτισμὸν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν-Μελῶν αὐτοῦ, ἐνίοτε δ' ἀντιθέτως καὶ ἐπικρίνεται ὡς δῆθεν παρεμποδίζον, διὰ τῶν κωλυμάτων ἃ προσάγει εἰς τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ, τὴν ἐλευθερίαν ἄσκησιν τοῦ ἀναφαιρέτου δικαιώματος τῆς ἐλευθερίας τῆς συνειδήσεως καὶ τοῦ θρησκείν, δέον νὰ θεωρηθῇ, ὅτι ἢ ἐν τῷ οἰκουμενιστικῷ περιβάλλοντι ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος τούτου ἐπεβάλλετο.

Ἀπὸ δὲ ἀπόψεως ὀρθοδόξου σκοπιμότητος ἢ τοιαύτη ἐντὸς τοῦ Π.Σ.Ε. ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος δέον νὰ κρίνηται ὡς δεδικοιολογημένη, ἐφ' ὅσον αἱ ἄσκοῦσαι τὸν Προσηλυτισμὸν εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας Ὁμολογίαι εἶναι μέλη τοῦ Συμβουλίου, ὅπερ καὶ ἰδίως εἰς τὰ τοιαύτης φύσεως ζητήματα διαχριστιανικῶν ἐμπλοκῶν εἶναι τὸ μόνον ἐνδεικνυόμενον Ὅργανον, τὸ ὁφεῖλον λυσιτελῶς νὰ ἐπιλαμβάνηται τούτων καὶ νὰ ἀντιμετωπίῃ ὅλας τὰς εἰς βάρος τοῦ πνεύματος τῆς συνεργασίας καὶ τῆς συνεννοήσεως μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν δημιουργουμένης ἐκρύθιμος καταστάσεις καὶ τὰ ταύταις παρομαρτοῦντα παράπονα, τοῦθ' ὅπερ καὶ εἶναι σύμφωνον οὐ μόνον τῷ γράμματι τῶν ἐπισήμων Καταστατικῶν Κειμένων τοῦ Συμβουλίου, ὡς θὰ ἔχωμεν τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἴπωμεν κατωτέρω, ἀλλὰ καὶ τῷ πνεύματι τῆς Ὁρθοδόξου ἡμῶν Ἐκκλησίας, εἰσηγηθείσης ἐν καιρῷ καὶ πρωτοστατησάσης εἰς τὴν ἴδρυσιν ἀναλόγου Διεκκλησιαστικοῦ Ὁργανισμοῦ, δυναμένου νὰ ἐξυτηρήσῃ τὰς Ἐκκλησίας εἰς τοιαῦτα ζητήματα αὐτῶν.

Πάντως ὁ Προσηλυτισμός, ὡς πρόβλημα οἰκουμενιστικόν, χρῆζον διευθετήσεως ἐν ταῖς σχέσεσι μεταξὺ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν, ἠγγέρθη τὸ πρῶτον τῷ 1910, ὅταν ἤρχισαν αἱ προετοιμασίαι τοῦ Α' Παγκοσμίου Ἱεραποστολικοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου, ὅποτε καὶ διὰ πρῶτην φορὰν ἐτέθη τὸ ζήτημα, ἐὰν ἢ περιοχὴ τῆς Λατινικῆς λεγομένης Νοτίου Ἀμερικῆς θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ἢ οὐ, ὡς ζώνη ἀναπτύξεως προσηλυτιστικῆς δράσεως ἀπὸ μέρους τῶν συγκροτουσῶν τὸ Συνέδριον ἐκεῖνο Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν τοῦ Προτεσταντικοῦ κόσμου⁸.

7. «Proselytism and Religious Liberty», κείμενον πολυγραφημένον, (Gen. Secr., No: 4, Febr. 1955) καὶ (Gen. Secr., No: 10, April 1956). Πρβλ. καὶ Ἰακώβου, Μητροπολίτου Φιλαδελφείας, Περὶ τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ, Β', ἐν «Ἀπόστολος Ἀνδρέας» 6 (1956), φύλλ. 285, σελ. 1.

8. Rouse R. - Neill S. C. A History of the Ecumenical Movement, 1517-1948 (London 1954) pp. 357/358.

Ἡ τοιουτότροπος ἐμφάνισις τοῦ ζητήματος ἔθετε ἐν ὅλῃ τῇ γυμνότητι αὐτοῦ τὸ θέμα «πότε καὶ ὑπὸ ποίας προϋποθέσεις χριστιανική τις περιοχὴ τῆς γῆς θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆῖ προσηλυτιστικῶς ἐκμεταλλεύσιμος;», ἐφ' ὅσον θὰ εἶχε κηρυχθῆῖ καὶ δὴ καὶ ἐγκλιματισθῆῖ εἰς τὴν περιοχὴν ἐκείνην ὁ λόγος τοῦ Ἐθαγγελίου ὑπὸ ἄλλης πρότερον Ἐκκλησίας. Οὕτω τὸ περὶ προσηλυτισμοῦ θέμα προσεκτᾶτο ἐν τῷ Συνεδρίῳ ἐκείνῳ καὶ νέαν τινά, ἄγνωστον δὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ὄψιν, τὴν ἐξῆς: ὁ Προσηλυτισμὸς προέβαλλε πλέον οὐχὶ ὡς θέμα ἀπασχολοῦν τὰς Ἐκκλησίας μόνον ἐντὸς τῶν ὁποίων ἠσκειτο προσηλυτισμὸς, ἀλλὰ καὶ ὡς πρόβλημα ἀπασχολοῦν καὶ αὐτὰς τὰς διενεργούσας τὸν προσηλυτισμὸν Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας, ἐφ' ὅσον ἐτίθετο πλέον ζήτημα γεωγραφικῶν καὶ ἄλλων περιορισμῶν ἐν τῇ προσηλυτιστικῇ αὐτῶν δράσει. Δέον δὲ νὰ σημειωθῆῖ, ὅτι τοιοῦτον ζήτημα πρότερον ἢ δὲν ὑφίστατο ἢ καὶ ὑφιστάμενον δὲν ἀπησχόλει τὰς προσηλυτιζούσας Ἐκκλησίας καὶ Ὁμολογίας.

Μετὰ μίαν δεκαετίαν ἀκριβῶς, ἐν ἔτει 1920, τὸ αὐτὸ ζήτημα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐτίθετο ἀπὸ Ὁρθοδόξου τὴν φορὰν αὐτὴν πλευρᾶς, διὰ τῆς οἰκουμενιστικοῦ πνεύματος περιφήμου Ἐγκυκλίου τῆς Μητρὸς Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας περὶ συνεργασίας τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν τῇ περιγραφομένη καὶ προτεινομένη ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου «Κοινωνία τῶν Ἐκκλησιῶν». Μεταξὺ τῶν κυριωτέρων ὄρων πρὸς συνεργασίαν μεταξὺ τῶν Ἐκκλησιῶν, τοὺς ὁποίους προέβαλλε τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, ἦτο καὶ ὁ τῆς ἀμέσου καταπαύσεως πάσης προσηλυτιστικῆς δράσεως ἀπὸ μέρους τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπικρατείας ἐτέρας Ἐκκλησίας⁹.

Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος, εἰς τὸ Προπαρασκευαστικὸν Συνέδριον τῶν Ἐπιτροπῶν «Περὶ Πίστεως καὶ Τάξεως» καὶ «Περὶ Ζωῆς καὶ Δράσεως» ἐν Γενεύῃ, οἱ Ὁρθόδοξοι ἀντιπρόσωποι ἔθετον καὶ πάλιν, διὰ τοῦ Προγραμματικοῦ αὐτῶν Ἐγγράφου, ὅπερ ἔκτοτε ἐπεκράτησεν, ὅπως ἀναφέρηται εἰς τοὺς οἰκουμενιστικοὺς κῆλους ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἀμίλια

9. «... Καὶ πρῶτον ἀναγκαίαν καὶ ἀπαραίτητον ὑπολαμβάνομεν, λέγεται ἐν τῇ Ἐγκυκλίῳ, τὴν ἄρσιν καὶ ἀπομάκρυνσιν πάσης ἀμοιβαίας δυσπιστίας καὶ δυσφορίας μεταξὺ τῶν διαφόρων Ἐκκλησιῶν, προκαλουμένης ἐκ τῆς παρά τισιν ἐξ αὐτῶν παρατηρουμένης τάσεως εἰς τὸ σαγινεῦσαι καὶ προσηλυτῆσαι ἄλλων ὁμολογιῶν ὁπαδούς. Οὐδεὶς ἀγνοεῖ τί καὶ σήμερον συμβαίνει δυστυχῶς πολλαχοῦ, ἐπὶ διασπάσει τῆς ἐσωτερικῆς εἰρήνης τῶν Ἐκκλησιῶν, ἰδίᾳ τῶν ἐν Ἀνατολῇ, νέων οὕτω θλίψεων καὶ δοκιμασιῶν παρ' αὐτῶν τῶν ὁμοθρήσκων ἐπιφερομένων αὐταῖς, καὶ οἶαν μεγάλην, ἀντὶ τοῦ μηδαμινοῦ ἀποτελέσματος, προκαλεῖ ἀπέχθειαν καὶ ὀξύτητα ἀντιθέσεως, ἢ τάσις αὐτῆ τινῶν εἰς τὸ προσηλυτῆσαι τοὺς ὁπαδούς τῶν ἄλλων Ὁμολογιῶν». Ἐγκύκλιος Συνδικῆ τῆς Ἐκκλησίας Κωνσταντινουπόλεως πρὸς τὰς ἑκασταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ (ΚΠ. 1920) σελ. 2.

Ἀλιβιζάτου, τὸ ζήτημα τοῦ Προσηλυτισμοῦ, καὶ ἀπήτητον τὴν κατάπαυσιν πάσης μορφῆς προσηλυτιστικῆς ἐνεργείας¹⁰.

Ἐκτοτε εἰς πάσας σχεδὸν τὰς διαχριστιανικὰς συναντήσεις οἱ Ὁρθόδοξοι, ὅσον καὶ ἄλλοι ἐκπρόσωποι Ἐκκλησιῶν, ἐπανεφέρουν τὸ ζήτημα τοῦ Προσηλυτισμοῦ, δημιουργοῦντες οὕτω γενικὴν τὴν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς οἰκουμενιστικοὺς κύκλους, ὅτι τὸ θέμα τοῦτο ἐξηκολούθει νὰ εἶναι ἐν ἑκ τῶν ἐπιμαχωτέρων καὶ ὅτι ἄνευ τῆς ἀπ' εὐθείας ἀντιμετωπίσεως καὶ ἐπιλύσεως τούτου οὐδεμία θετικωτέρα ἐργασία πρὸς συνεννόησιν καὶ συνεργασίαν τῶν Ἐκκλησιῶν ἦτο δυνατόν νὰ νοηθῇ ἢ πραγματοποιηθῇ.

10. Τὸ ἀ' ἄρθρον τοῦ Α' Μέρους τοῦ Ὁρθοδόξου Προγράμματος ἐν τῇ Προπαρασκευαστικῇ Συνδιασκέψει τοῦ Παγγρηστικῆς Συνεδρίου, τῇ συγκροτηθεῖσῃ ἐν Γενεῦθ' ἀπὸ 30 Ἰουλίου μέχρι 8 Αὐγούστου, διαλαμβάνει ἐπὶ λέξει τὰ ἑξῆς περὶ Προσηλυτισμοῦ: «Πλήρης κατάργησις τοῦ Προσηλυτισμοῦ μεαζὺ τῶν Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ φιλικὴ συνεννόησις περὶ τῶν ἱεραποστολῶν παρὰ τοῖς μὴ Χριστιανικοῖς λαοῖς». Ἐν τῇ εἰσηγητικῇ δὲ κατὰ τὴν παρουσίᾳ τοῦ Ὁρθοδόξου Προγράμματος ἄμιλλᾳ τοῦ Ὁρθοδόξου Ἀντιπροσώπου (κ. Ἀμίλκα Ἀλιβιζάτου) οὕτω διευτυποῦντο αἱ περὶ τοῦ θέματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ ὀρθόδοξοι ἀπόψεις: «Τὸ Πρόγραμμα, λοιπόν, τὸ ὁποῖον ὑποβάλλω εἰς τὰ συνέδριον ἐκ μέρους τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ὡς κυριωτέραν αὐτοῦ ἰδέαν ἔχει τὴν ἐγκαθίδρυσιν ἀληθοῦς φιλικῆς συνεννοήσεως μεαζὺ τῶν διαφόρων Χριστιανικῶν ομάδων, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὑψίστου νόμου, τὸν ὁποῖον ἔδωκεν εἰς ἡμᾶς ὁ Κύριος ἡμῶν, τοῦ νόμου τῆς ἀγάπης. Τὸ ὑποβαλλόμενον Πρόγραμμα ἀποβλέπει τὸ γε νῦν εἰς τὴν δημιουργίαν Κοινωνίας τῶν Ἐκκλησιῶν, κατὰ τὸν τρόπον τῆς Κοινωνίας τῶν Ἐθνῶν, ἧτις θὰ προλειάνῃ τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἐν πίστει καὶ δικαιοῦσι ἐνώσεως αὐτῶν. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀνάγκη νὰ ἐκλείψωσι πρῶτον ἡ ἄγνοια, ἡ ἐχθρότης καὶ ὁ ἐγωϊσμός. Διὰ τοῦτο ὡς πρῶτον σημεῖον ἐν Προγράμματι ἡμῶν ὄρισamen τὴν κατάπαυσιν τοῦ Προσηλυτισμοῦ μεαζὺ τῶν διαφόρων Χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τὴν σῶναψιν ἀμοιβαίας συνεννοήσεως ὡς πρὸς τὰς μεαζὺ τῶν μὴ Χριστιανῶν ἱεραποστολάς. Εἶναι γνωστόν, ὅτι πολλοὶ Ἐκκλησιαῖοι ἐμπνεόμενοι ὑπὸ ἐγωϊσμοῦ, περὶ οὗ ὁμίλησα ἀνωτέρω, καὶ θεωροῦσαι ὅτι τὰ μέλη τῶν ἄλλων Ἐκκλησιῶν εἶναι ὀρισμένως καταδεδικασμένα εἰς ἀπώλειαν, προσπαθοῦσι νὰ προσηλυτίσωσιν αὐτὰ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν Ἐκκλησίαν. Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπεκταθῶ εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ σημείου τούτου. Τὸ μόνον ὅμως ὅπερ ἐπιθυμῶ νὰ εἶπω πρὸς ὅλας τὰς Ἐκκλησίας ἐκ μέρους τῶν ἀντιπροσώπων τῆς Ἁγίας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας εἶναι, ὅτι αὕτη, ὡς καὶ κατὰ τὸ παρελθόν, οὕτω καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, οὐδέποτε θὰ ἐπιχειρήσῃ προσηλυτισμὸν μεαζὺ τῶν ἄλλων Χριστιανῶν. Τούναντι μάλιστα εἶναι διατεθειμένη νὰ βοηθήσῃ τὰς ἄλλας Ἐκκλησίας πρὸς διάδοσιν τοῦ Ἐὐαγγελίου μεαζὺ μὴ Χριστιανῶν, ἐφ' ὅσον αὕτη ἀδυνατεῖ νὰ πράξῃ τοῦτο. Δὲν θὰ ἠδύναντο αἱ ἄλλαι Ἐκκλησιαῖοι διὰ τῶν ἀντιπροσώπων αὐτῶν ἐνταῦθα νὰ προβῶσιν εἰς παρομοίαν ἀμοιβαίαν ὑπόσχεσιν; Καὶ ἂν τὸ σημεῖον τοῦτο ἐγένετο γενικῶς ἀποδεκτόν, δὲν νομίζετε, ὅτι οὕτω τὸ Παγκόσμιον Συνέδριον θὰ ἐποίει μέγιστον βῆμα πρὸς τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν;» Ἴδε *Γερμανοῦ, Μητρ. Σελευκείας καὶ Βαλλιάδου Κωνστ.* Ἐκθεσις περὶ τῆς Προπαρασκευαστικῆς Συνδιασκέψεως τοῦ Παγγρηστικῆς Συνεδρίου, τῆς συγκροτηθεῖσῃς ἐν Γενεῦθ' (30 Ἰουλίου—8 Αὐγούστου 1920) ἐν «*Νέος Ποιμῆν*» 3 (1921) τεῦχος 9 καὶ 10, σελ. 563 καὶ 571-572.

Και ἐνομίσθη μὲν κατ' ἀρχάς, ὅτι μόνον ὁ Ὁρθόδοξος κόσμος ἦτο ὁ ἀμέσως θιγόμενος ἀπὸ τὸν Προσηλυτισμὸν καὶ ὅτι μόνον ἀπὸ Ὁρθοδόξου πλευρᾶς εἰρίθετο τὸ ζήτημα. Ἄλλ' ἐνωρίτατα διεπιστώθη, ὅτι διάφοροι μορφαὶ προσηλυτισμοῦ διαφόρως ἕθιγον καὶ ἄλλας ἀλλαγῶν Ἐκκλησίας, καὶ μάλιστα εἰς τὰς περιοχὰς ἐκείνας, ἔνθα ὑπῆρχον καθεστηκυῖαι κρατικῶς Ἐκκλησίαι. Οὕτω ἐν Μεγάλῃ Βρετανίᾳ, Γερμανίᾳ, Αὐστραλίᾳ, Νέα Ζηλανδία καὶ ἐν αὐτῇ ἔτι τῇ Ἀμερικανικῇ Συμπολιτείᾳ ἐδημιουργοῦντο, οὐχὶ πάντως σπανίως, προσηλυτιστικὰ προβλήματα, ὁ δὲ ἀνταγωνισμὸς μεταξὺ τῶν κυριωτέρων μορφῶν τοῦ συγχρόνου Προτεσταντισμοῦ, τῶν Λουθηρανῶν, Μεθοδιστῶν, Βαπτιστῶν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Ἐπισκοπελιανῶν εὐρύτερον, ὠδήγει ἐὰν μὴ πρὸς μίαν ἐκ τοῦ ἐμφανοῦς ἀλληλοκαταγγελίαν ἐπὶ προσηλυτισμῶ, τοῦλάχιστον ὁμως πρὸς μίαν γενικὴν δυσφορίαν, ἣτις διετάρασσε τὰς διαπροτεσταντικὰς σχέσεις καὶ ἀνέκοπτε τὴν ποθουμένην ἀνέλιξιν καὶ πρόοδον τοῦ πνεύματος συνεργασίας καὶ συνεννοήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν τούτων. Ὡς ἀπήχησιν δὲ τοῦ πνεύματος τούτου δέον νὰ ἐκλάβωμεν ὠρισμένας ἐκφράσεις καὶ ὑποδείξεις ὡς συναντῶμεν, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὰ Κείμενα τῶν Ἐκθέσεων τῶν Συνεδρίων Πίστεως καὶ Τάξεως ἐν Λωζάνῃ (1927) μάλιστα δὲ ἐν Ἐδιμβούργῳ (1937), ἔνθα καὶ ἐὰν ἔτι δὲν ἐξητάσθῃ ἀπ' εὐθείας θέμα προσηλυτισμοῦ, παρὰ τὸ πρόσφορον τοῦ ἐδάφους πρὸς τοιαύτην συζήτησιν, λόγῳ τῶν θεμάτων — περὶ Ἐκκλησίας, Ἱερατείου καὶ Μυστηρίων, ἐν τῷ πρώτῳ, περὶ Χάριτος, Ἐκκλησίας καὶ Μυστηρίων, ἐν τῷ δευτέρῳ, — ἐν τούτοις ἐγένοντο ὑπαινιγμοὶ ἐκφραστικώτατοι καὶ ὑποδείξεις σοβαραὶ ὡς πρὸς τὴν τηρητέαν διεκκλησιαστικὴν τακτικὴν πρὸς στήριξιν καὶ προαγωγὴν «τῆς ἐνότητος καὶ τῆς συνεργασίας τῶν Ἐκκλησιῶν»¹¹.

Ἡ Α' Γενικὴ Συνέλευσις τοῦ Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν ἐν Amsterdam τῆς Ὀλλανδίας, ἐν ἔτει 1948, εὔρε πειζομένην, ὅπως δὴποτε, τὴν οἰκουμενιστικὴν ἀτμόσφαιραν ἐκ τοῦ προβλήματος τοῦ Προσηλυτισμοῦ, καὶ διευκρίνη τότε ἡ εὐχή, ἰδιαίτερως ἐντὸς τῆς Ἐπιτροπῆς Β' τῆς Συνελεύσεως, τῆς ἀσχοληθείσης μὲ τὸ θέμα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ καὶ τῆς Ἱεραποστολῆς¹², ὅπως τὸ ἰδρυθόμενον ἐπισήμως κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο διακρι-

11. Faith and Order, Complete and official Record of the Lausanne Conference, Edited by H. N. Bate (New York 1928) pp. 461 κ. ἔξ. 466 κ. ἔξ. καὶ 476 - 499. Καὶ The Second World Conference on Faith and Order, Edinburgh, 1937, Edited by L. Hogson (New York 1938) pp. 343 κ. ἔξ. καὶ 362 - 368.

12. Εἰς τὰς συζητήσεις τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τοῦ Amsterdam ἐπὶ τῆς Ἐκθέσεως τῆς Β' Ἐπιτροπῆς Περὶ Εὐαγγελισμοῦ καὶ Ἱεραποστολῶν, τὸ ζήτημα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἐτέθη οὕτω, κατὰ τὰ δημοσιευθέντα Πρακτικά: «Archimandrite K o k k i n a k i s: supported by other members of the Orthodox Churches, urged the difficulty caused by the proselytism between churches which are

στιανικὸν Σῶμα τοῦ «Παγκοσμίου Συμβουλίου τῶν Ἐκκλησιῶν» συνυπουργήσῃ εἰς τὴν διασκέδασιν τῆς ἐκ τοῦ Προσηλυτισμοῦ δημιουργουμένης θολῆς ἀτμοσφαιράρας ἐν ταῖς σχέσεσι τῶν Ἐκκλησιῶν¹³.

(Συνεχίζεται)

---

members of the World Council, and asked that a specific declaration against such rivalry be included. President Mackay: pointed out that the subject of proselytism raised many difficult issues, but agreed to frame for inclusion in the Report a sentence indicating the necessity for member churches to arrive at rules of comity in regard to evangelistic action and spheres of responsibility». Ἴδε ἐν The First Assembly of the World Council of Churches, vol. V, The Official Report, Edited by W. A. Visser'd Hoof t, p. 73.

13. Τὸ θέμα τοῦ Προσηλυτισμοῦ ἀπὸ Προτεσταντικῆς πλευρᾶς καὶ εἰδικώτερον ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Οἰκουμενικὴν Κίνησιν δὲν ἀπασχόλησεν εἰδικῶς τὴν ἐν Μόσχῃ Σύναξιν τῶν Ὁρθόδοξων Ἀρχηγῶν τῶν Σλαυϊκῶν καὶ ἄλλων Αὐτοκεφάλων Ἐκκλησιῶν κατὰ Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1948. Ἐλάχιστα τινὰ λέγονται περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, εἰδικώτερον δὲ λόγον ποιεῖται μόνον ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Σεραφεῖμ, προϊστάμενος τῶν ρωσικῶν παροικιῶν ἐν Βουλγαρίᾳ, εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτοῦ με θέμα «Πρέπει ἡ Ὁρθόδοξος Ρωσικὴ Ἐκκλησία νὰ μετάσχη τῆς Οἰκουμενικῆς Κινήσεως;» Ἀντιθέτως εὐρύτατα ἐξετάζεται καὶ καυτηριάζεται ὁ Παπικὸς Προσηλυτισμός. Ἴδε Actes de la Conférence des Chefs et des Représentants des Eglises Orthodoxes Autocephales, réunis à Moscou à l'occasion de la Célébration solennelle de Fêtes du 500ème Anniversaire de l'Autocephalie de l'Eglise Orthodoxe Russe, 8 - 18 Juillet 1948, vol. II (Moscou 1952) pp. 391 - 393, καὶ vol. I (Moscou 1950) pp. 151 - 153 καὶ passim.